

„MI VAN AZ AJTÓN TÚL...”

Kálnay Adél: *Szindbád ismét elindul Széphalom, 1993. 134 oldal, 180 Ft*

A gyermek az, aki szeretné tudni, mi van az ajtón túl, s aki ugyanakkor biztonságra, védelemre, megragadható koordinátákra vágyik. Tudni akarja, mi a jó és mi a rossz, tetten élni, mi a szeretet. A SZINDBÁD ISMÉT ELINDUL lírai énye gyermek, jobban mondva útját vesztett gyermek, aki az anyától biztonságából már kiszakadt, de az erős és hölcs felnőttkorra hasztalan áhítozik.

E köztes állapotra jellemző útkeresés, félelem, magány és kétségbeesés szövi át Kálnay Adél írásait. *ÁLMAIM ÉS FÉLELMEM* című novellája jól meghatározza azt a pozíciót, amelyben és amelyből végbemegy ez az érzékeny, bár nem sokra jutó, tapogatózó és olykor-olykor valami lényegit érintőlegesen súroló keresés. „Szeretném meghatározni helyzetemet ebben a világban, és nem megy.” Helyzete az, hogy nincs helyzete – nincs helye. Fiatal nő a pszichiáternél, az összeomlás határán. Félelmek, ijesztő álmok között vergődik. Érték fosztotta világ: ez a jelen; a múlt az az értékgazdagnak remélt világ, amelyet nosztalgiával vesz körül. Novelláinak jelentős része a múlt újraélése, az elveszített értékek keresése emlékeiben, gyermekkori színhelyeken.

A keresés a nagymama portréjának megrajzolásakor jár a leginkább sikerrel (*FÜGGŐNYÖN INNEN ÉS TÚL; MIRE MEGGONDOLHATNÁNK, MIT KÉNE TENNI*). Veszélyes vizeken evez Kálnay Adél, hiszen a humánusra jellemző pozitív értékek – mint szeretet, szelíd-ség, hűség, tartás – csak megtestesítve, megtestesülve, sőt igazán csak drámai módon megjelenítve értékek. Az érzelmesség könnyen válik érzelgősséggé, az írói kommentár erkölcsprédikációvá. A nagymamáról szóló történetek azonban a gyermek figyelő tekintetén szűrődnek át: ez mesterkéletlen egyszerűséget ad a szövegnek, és sok minden kimondható, ami egyébként nem biztos, hogy az lenne (amikor a családtagok csodálkoznak, miért ápolja panasz nélkül a nagymama a dédit, a kislány azt gondolja: „milyen buták, hát biztos azért van így, mert annyira szereti” – majd megkérdezi: „ugye azért nem hagyod másnak cipelni dédikét, mert te szereted a legjobban?”). A kemény, büszke nagymama lénye méltóságot

áraszt; szeretete álcázott, majdnem szégyellt, de szinte a lélegzés természetességével nyilvánul meg mégis (édesanyja, a dédi, majd férje, a nagypapa iránt). Alakja szagztatott, balladai párbeszédéből és gyermeki impressziókból áll össze. Jobban mondva keveredik a gyermek és a felnőtt elbeszélői nézőpont: a felnőtt hang többlet, amennyiben fokozza a leírás képi erejét („*hatalmas termetét az idő sem tudta lekoptatni*”), zavaró viszont, amennyiben az erkölcsi kommentátor szerepét öli magára („*Igen, az ember önző, ha már más nem, hát érzelmi hasznom legyen a másik létéből*”).

Kiemelkedő, a két nagymamátörténet mellé állítható a *TALÁLKOZÁS* című novella. Az egyébként ingadozó minőségű írások szinte valamennyi erénye megtalálható itt: színgazdag, képszerű, mégis kevés szavú tájleírás („*Fent a kékség volt és a nap, úgy értek ki a ködből, mint egy alagútból*”), s az impressziók segítségével megragadott jellem. A nagymama portréja – „*akiről azt mondják, amilyen fából őt faragták, az a fa nem faragható*” – erőteljes ecsetvonásokból áll össze. Nincsen túlfecsegve, kapcsolatai nem sematikusak. Ismét az unoka mesél, a zabigyerek, akit a szigorú nagypapa befogadott és felnevelt. Ám valamilyen okból ugyanő a vak ember fiát, a kis birkapásztort Ignácot gyűlölte, s ezen akkor sem tette túl magát, mikor az megmentette unokája életét (csak jóval később, amint megtudjuk Ignác szűkszavú beszámolójából). Ez az unoka tér vissza felnőttként a faluba, s először nem ismeri fel hajdani játszópajtását, aki az ő megmentése közben sántult le. A szeretet és gyűlölet ambivalenciái, a belső küzdelmek és vonzalmak utalások szintjén, visszafogottan jelennek meg, s mindez metaforikus jelentőségű térbe helyezve: az „*Óriás tenyere*”-re, aki bármikor összezárhatja ujjait a kis tanya épületei fölött.

A kötet címe Krúdyt idézi, noha a SZINDBÁD írójával csupán a technikai hasonlóságok (kalandozás a múltban) és az impresszionista stílus rokoníthatók, s az utóbbi is csak a leg-sikerültebb esetekben. Ilyenek fényekből, hangokból, benyomásokból összeszótt, festői impressziót hagyó, emlékhordozó képei: „*A keskeny fénycsík keltémzettette a szobát, a fényben játszó porszemek egy vízesés permelfüggönyét idézték... Ez a kép nagyon gyakran megjelenik előttem, egy fényből-porból szállt függöny mögött ott van dédanyám, s én nem látom őt, csak tudom, hogy ott*

van, s ott is lesz mindig ilyen és hasonló függönyök mögött” (FÜGGÖNYÖN INNEN ÉS TÚL). Emlékei fény-, hang- és illatimpressziókhöz kapcsolódnak: „...ez a pár szó kitörölhetetlen lett, s valahányszor avarszagú füstöt érzek, hallom tisztán, s már hallani fogom, amíg csak élek.”

Legszébb hasonlatai népiesen ízesek (a hegyekről írja: „öregségükre szelídek lettek, a termőföld úgy rakódott rájuk, mint öregemberre a bölcsesség”), vagy népiesen líraiak („...a pillanatot sohasem tudja megragadni. Kimúlik kezei között, mint valami apró madár”). Tájéírásaiban van frissesség, és kevesebb a közhely (jóllehet arra is akad példa: „a búvősa... másik két ága se-gélykerően meredezett az ég felé”), kevésbé mondható ez el a lelkiállapotok leírásáról. A már említett ÁLMOK ÉS FÉLELMEK Eszterjét a meg nem értettség, a magány és a kétségbe-esés szorongatja. Nehéz e váltig ismert emberi tapasztalatot a közhelyeken túlemelkedve ábrázolni – a szín- és hanggazdag álom-és emlékképek közt a novella mindegyre egy már-már szenvelgő női naplórészlet szintjére laposodik: „Itt vagyok, egyedül vagyok, nem ér-tenek engem.” „Tudod, amikor ott álltam és néztem őt, nem a fájdalom fogott el, a kétségbeesés, hanem egy furcsa nyugalom.” Vagy egyes szám harmadik személyben: „Huszonöt éve kinyáit hordoz-za...” „...nincs sefelet, nagy őrösség a lelke. Szinte észvesztve rohan a kétségbeesés elől, mintha ki tud-na futni önmagából.” „Miért vagyok? Mi az életem értelme? Hogyan juthatok a titok nyíljárja? S van-e titok egyáltalán? Úgy érzem, megőrülök.”

Ha ezt minősítjük kérdésfeltevő, „kereső” novellának, van az írásoknak egy másik csoportja, amelyben valamiféle „révbe érkezés” fogalmazódik meg. A keresés és a válaszadás háttérben egyetlen, többször is elhangzó kérdés feszül: mi az, amiért érdemes élni? Válaszaiban – finom lírai köntösbe burkolva ugyan – felületesen vallásos sémák érhetők tetten: elvonulunk a világtól, hogy végre csendben legyünk és magunkba nézzünk, s ott felfedezzük, hogy a szeretet az, amiért élni érdemes (VÁRAKOZÁS). Vagy: a durva érzéketlenség, szeretetlenség világában megjelenik a gyermeki szelídség, tisztaság, rászodálkozó ámulat, ez utóbbi hatására megtérhet egy-egy érzéketlen durva, vagy a rokon lelkek találkozhatnak, s a magány megszűnik. E sémák által megszabott pályán mozog A JELEK A MÚLÓ IDŐBEN, A LÁNY ÉS AZ UTAZÓ, az EGYEDÜL, a VÁRAKOZÁS, az AMIT MEGTART

AZ EMLÉKEZET ÉS az ELIRAMLIK MINDEN, MI JÓ ÉS ROSSZ.

A JELEK A MÚLÓ IDŐBEN című írásban a főszereplő férfi viszolyg a disznóöléstől, s viszolygásában rokon lélekre lel sógora kislányában: „Könnyű kis kéz érintésére riadt... Te is félsz, kérdezte a kislány, és a szemében riadt fények villantak.” A kislány kivezeti a férfit az erdőbe, s megmutatja neki a megszelídített őzet, akit répával etet. E történetek végső hangulati kifutását már félidőben lehet sejteni, az érzéketlenek és szelíd lelkek kontrasztja érzelmesen kiéleződik („olyan érzése támadt, mintha mindig így mentek volna ők ketten kéz a kézben, át végtelen életeken szeretetet és békét hordozva magukban”), az olvasónak nem sok munkája marad. Az ELIRAMLIK MINDEN, MI JÓ ÉS ROSSZ (egy bölcs öregember és a faluközösségből kilógó, „teljesen más” kislány egymásra találása) című novella életszerűségéből épp azáltal vesztít, hogy túlon túl észrevehetően illeszkedik „a rokon lelkek találkozása az ellenséges világban” sémába (az öreg túl bölcs és keneteljes, a kislány túl törékeny és túl szelíd), míg a nagyanyatörténetekben nem domborodik ki hasonló séma. Ezen a pályán haladva akaratlanul is a már-már hatásvadász érzélgőség a végállomás, mint A LÁNY ÉS AZ UTAZÓ című novellában, amelyben a csúnya, értelmi fogyatékos kislány együgyű öröme egy leledett emberi érzéseket vált ki a kiábrándult, közönyös világfiból („a lány csúnya, öreg arcán egy könnyesepp gördült végig, aztán még egy, s ezek mind az Utazó szívére hullottak”).

A kötet zárónovellája (SZINDBÁD ISMÉT EL-INDUL) – látomás a miennyei boldogságról, az „állóan és egyenletesen áradó fény”, a trónuson ülő uralkodó személyre szóló áldása – mintha a „révbe érkezés”, „megérkezés” történeteit szeretné megkoronázni, ám a transzcendens élmények, különösen a „megtérés-ként” megélt világlátás- és életfordulat megjelenítése a kereszténység évszázadai során semmikor nem volt problémamentes az európai irodalomban, és éppenséggel nem az a huszadik század végén. Kálnay Adélnak sem sikerül e próbálkozás: az „úton levés” (in statu viae) és a „révbe érkezés” paradoxonjaival aligha boldogul a modern próza (legfeljebb hitbuzgalmi szinten). Talán a misztikus líra bizonyult mindeddig az egyetlen műfajnak, amelyben a Kálnay által is keresett és vágyott „láthatatlanok” a műalkotás terében közvet-

len személyességgel megragadhatók. Néha elérkezik ugyan egy-egy kegyelmi pillanat, például: „Egyenesedj föl lassan, megközelítőleg úgy, ahogy a fű nő. És én nem tudom megtenni, pedig annyit figyeltem.” Az emberi méltóság e metaforikus megidézése – talán némileg szabad asszociációval – akár a HEGYI BESZÉD szavait is eszünkbe juttathatja: „*ha pedig a mezőnek fűvel... így ruházza az Isten; nem sokkal inkább-tetekel, ti kicsinyhitűek?*”. Kár, hogy a bőbeszédű keresésben kevésszer történik, történhet meg, hogy bibliaidézgetés helyett valóban bibliai súlyt nyernek a szavak. Sajnos jellemző a szöveg ingadozó minőségére, hogy ezek a szavak kevésbé ihletett, prédikáló mondatok közé ágyazódnak: bár talán hasonlóról kíván szólni, pontosan ilyen, amit közvetlenül előtte olvasunk: „*Előbbre kéne jutni, rájönni valamire, s attól kezdve már úgy élni!*”

„Hiányzik a képességem, hogy mélységeket és magasságokat megmutassak” – vallja az ÁLMOK ÉS FÉLELMEK főszereplője. Mondhatnánk, hogy korunk nem kedvez a mélységeknek és magasságoknak, de új meg új nekifutással, érintőleges próbálkozással még csak a mélység és magasság hiányát sem lehet meggyőzően ábrázolni. Arra vannak az irodalomnak más eszközei (ha csak a címben megidézett Krúdy szelíden gyilkos iróniájára gondolunk). A bibliai felhangokkal ábrázolni próbált szeretetnek azonban – mint ahogy ott olvassuk – éppenséggel „*szélessége, hosszúsága, mélysége és magassága*” van (EF 3,18–19).

Tóth Sára

A SZOVJET ÉLET ENCIKLOPÉDIÁJA

Alekszandr Szolzsenyicin: *A Gulag szigetvilág. 1918–1956. I–III.*

Fordította Soproni András

Európa, 1993. 693, 732, 657 oldal, 2500 Ft

Belinszkij az orosz élet enciklopédiájának nevezte egykor Puskin ANYEGIN-jét. Most a szovjet élet enciklopédiáját forgathatjuk. Nem-

igen lehet higgadtan olvasni, ahogy megírni sem lehetett higgadtan.

Műfaja nem határolható be pontosan: a szerző adta alcím – *szépirodalmi tanulmánykísérlet* – szokatlannak is tűnhet. A szépíró itt látszólag háttérbe szorul a mű non-fiction, nem kitalált jellege mögött. A teljes igazság kimondásának, egy tragikus és Szolzsenyicin előtt kellően nem föltárt korszak igaz megvilágításának igénye uralkodik: a szerző által is megélt, megtapasztalt, szögesdrót sövényvel elzárt világ rajza. A félműlt szembesítése a jelennel. Bár bőségesen tartalmaz önmagára vonatkozó részeket, mégsem öncéletrajz. De nem is szociográfia, noha ezzel a műfajjal rokonítható leginkább. Étkai célzatossága – mint Szolzsenyicin oly sok művében – Tolsztojt idézi. A mindent kimondás belső igénye és nem utolsósorban a kimondani tudás határozza meg művészi erejét. Az elkövetkező nemzedékeknek nyilván mást nyújt, mint nekünk, kik valamely módon átértük ezt a korszakot: remélhetően a soha vissza nem térő múlt dokumentumaként olvassák majd.

Keletkezésének körülményei nem kevésbé szokatlanok. Egyetlen szerző monumentális munkája, s valóban ércnél maradóbb. Gondolhatunk itt arra a (Gorbacsov sugallta) emlékműre, a MEMORIAL-ra, mely az 1937-es terrorhullám áldozatainak mementója lett volna. De csak az övék: a kommunizmus nevében meggyilkolt kommunistáké. Szigorúan hierarchikus szocreál kolosszus, mely csupán az Eszme (a Téveseszme) áldozatait fogadta volna magába. De a forradalom nem csak saját gyermekeit falta föl. A Szolzsenyicin által emelt emlékmű mindenkit befogad: nem szabályos alakra formált márvány, hanem rusztikus kő (olyanféle, mint amelyet Angyal István képzelt el minálunk) mindazoknak, akik a történelmi szükségszerűségnek nevezett folyamatos tömegirtás áldozatai lettek.

Elgondolkodtató, hogy a térben és időben összehasonlíthatatlanul kisebb magyar Gulag rendszeres föltárása miért nem valósult meg mindmáig, öt évvel a diktatúra bukása után, vesztélytelenül. A szerzőre nem hazájából való kiebrudalás várt volna: munkáját rendezett, legális körülmények között végezhetné volna, a szemtanúk sem életükkel játszottak volna, a gépírónőnek sem kellett volna (részben ön-